

Varga Attila

Vallás, társadalom és állam viszonya a 21. század elején

- háttérkép egy lehetséges jogi szabályozás margójára -

Az emberi, társadalmi lét, sajátos, ugyanakkor lényegét érintő és átfogó, magyarázó, értelmező, s mint ilyen, rendkívül sokszínű területe a vallás.

A vallás olyan összetett viszonyrendszert kifejező társadalmi valóság, melynek bizonyos területeit a jognak is szabályoznia kell. Kétségtelen alapelve, hogy a jognak nem kell és nem is szabad minden társadalmi viszonyt szabályoznia. Ez érvényes a vallás esetében is, melynek bizonyos területei igénylik a törvényi (állami) szabályozást, más területeit vagy az egyházak szabályozzák önkormányzati joguknál fogva, vagy a vallási előírások szabályoznak, illetve vannak olyan területek is, melyek nem szabályozhatók, és melyekhez nem köthetők jogi következmények.

A vallásos jelenség vonatkozásában különösen igaz a körültekintő és megfelelően mérlegelt szabályozás szükségessége, ugyanis sok tényező együtthatása indokolja és határozza meg a szabályozás jellegét, tartalmát, egyaránt mérlegelve az állam felelősségét, az egyének és a közösségek jogait, az egyházak érdekeit, valamint a jelenkor követelményeit.

Mindez azért fontos, mert a nem megfelelő szabályozás, akár ha hiányos és joghézagokat okoz, akár ha túlzott és túlméretezett, mindkét esetben jogbizonytalansághoz, az egyéni és társadalmi cselekvőképesség korlátozásához vezethet.

Jelenleg a román törvényhozás „A vallásszabadságról és a felekezetek jogállásáról” szóló törvénytervezetet tárgyalja a szakbizottságok szintjén. Tekintettel arra, hogy a vita elején tartunk, kevésbé elemezném a tervezet konkrét tartalmát, hiszen ez még változhat, és sokkal inkább a szabályozást szükségessé tevő tényezőket, magát a vallás fogalmát, tartalmát, jellegét, illetve mindezek változásait vázolnám, amelyek a szabályozást indokolják, másrészt pedig azokat az alapelveket, amelyek a jelenlegi törvénykezdeményezés normatív tartalmát meghatározzák és jellemzik.

1. Vallás és jog viszonya

A vallás olyan társadalmi jelenség, amely áthatja az egyén és a közösség életét, egyidejűleg emóció és interpretáció, egyszerre emocionális, érzelmi töltetű, de nem kevésbé magyarázó, értelmező jellegű, mely bizonyos ko-

rokban felerősödik, máskor háttérbe szorul, de minden időkben jelen van, mert az emberi természet szerves tartozéka, olyan szellemi, humán produktum, mely értelmet keres a létnek, és magyarázza, értelmezi a nemlétet.

A vallásos jelenséggel a társadalomtudományok egész sora foglalkozik a pszichológiától az antropológiáig, a jogtól a szociológiáig. Ezeken belül elméletek sokasága magyarázza eredetét, belső lényegét, társadalmi, társadalomformáló és társadalomalakító hatásait. A mai kor embere hajlamos a vallásban kizárólag az érzelmeket, belső meditációt, esetenként indulatokat, kultúrák ütközésének kiváltó okát látni, az egyén belső magánügyét, mely túlzott tradicionalizmusával nem képes válaszokat nyújtani a kortárs kérdésekre és kihívásokra, ugyanakkor az egyének életük bizonyos szakaszában mégis úgy fordulnak a valláshoz, mint ami az emberi élet, a lét és nemlét értelmére keresi a választ, és magyarázza azokat.

Természetesen ez a létező és jellemző szemlélet elvonatkoztat attól a másik jelenségtől, hogy a vallás és az egyházak szerepe az utóbbi évtizedben egyre inkább felerősödött, egyre hangsúlyosabban jelentkezik az a társadalmi igény, hogy vissza kell térni a vallás morális alapértékeihez, a kereszténység esetében a hit alapvető üzeneteihez, világ- és életértelmezéséhez.

A vallás és a jog közötti összehasonlításban megfigyelhetünk egy sajátos hasonlóságot, nevezetesen, hogy mindkettő lényeges eleme a magatartási minták, normák megfogalmazása, melyek tiszteletben tartását várja el a társadalomtól. Mindkettő fontos területe a normák, az emberi magatartás valamilyen szintű „kódolása”. Túl e kétségtelen tényen, e két terület minden további aspektusa alapjaiban különböző, és különösen a szabályozás módszerét és érvényesíthetőségének eszközeit illeti. A másik interferencia abban nyilvánul meg, hogy a vallás, mint társadalmi jelenség, az állami szabályozás „tárgyát” képezi, és szükségessé válik szabályozása, az állami egyházjog által.¹

A vallás az egyházakban, felekezetekben intézményesül. A mindenkori alapvető kérdés, hogy az egyének és a közösségek miként viszonyulnak a valláshoz. A modern társadalmakban a jog szintjén ez a vallásszabadságban jut kifejezésre. A másik alapvető kérdés az egyházak és az állam viszonya, mely az egyházak államilag szavatolt jogállásában jut kifejezésre.

A vallásos jelenség e két területének, a vallásszabadságnak és a felekezeti jogállásnak a jogi szabályozása mindenképpen szükséges, és ilyen értelemben fontos előrelépés, hogy éppen olyan törvénykezdeményezést vitat a román parlament, mely a jelzett két kérdéstről szól. Természetesen a vallásnak sokkal mélyebb és szerteágazóbb társadalmi és lélektani rétegei vannak, melyekből csupán néhány elemet, gondolatot vázolnék, annak érdekében, hogy a megfelelő jogi szabályozás háttere, fontossága, szükségessége és hatása érthetővé váljon.

A fentiekben mintegy szinonimaként használtam az egyház és a felekezet fogalmát, bár az egyház kifejezés kétségtelenül az intézményi, szervezeti aspektust hangsúlyozza, míg a felekezet a vallás gyakorlásának a hitdogmatikai vetületét. A felekezet fogalma, mint a vallás intézményesülésének átfogóbb megjelölése, alapvetően két értelemben használatos: egyrészt, mint vallásos szervezet, intézményesült közösség, másrészt, mint a közösség által gyakorolt vallás, ennek funkcionális, dogmatikai, szertartási rendje, ezek jelentés-tartalmára vonatkozó elemek. A fogalmak tisztázása azért is fontos, mert az eltérő jelentéstartalmaknak tükröződniük kell a jogi rendelkezésekben is.²

Következésképpen: minden jogi szabályozás önmagában is rendkívül nagy felelősséget ró a törvényhozóra, ugyanakkor egy olyan összetett jelenség – mint a vallás, a vallás- és lelkiismereti szabadság, az állam és az egyház viszonya –, mely a társadalom, a társadalmi tudat, a történelmi emlékezet és a nemzeti (szélesebb összefüggésben az európai) kultúra alapvető, legmélyebb rétegeit érinti, és ebben az esetben a felelősség fokozottabb.

2. A vallás fogalmának, jelenségének értelmezési kerete

Nem vállalkozhatunk a valláskutatások, a különböző vallás definíciók bemutatására, ezek ugyanis rendkívül sokrétűek, változatosak, esetenként ellentmondóak. Csupán összegzőként jelezzük, hogy léteznek intellektualista, emocionalista, antropológiai, funkcionalista, általános szociológiai stb. megközelítések, illetve ezek különböző kombinációi.³ Max Weber⁴ az intellektualista és emocionalista elemeket egyesítő szemléletet integrálta az elképzelések és a társadalmi csoportok közötti összefüggések nyilvánvalóan szociológiai elemzésével, és ezáltal a különböző elméleti felfogások eredményeinek szintézisére törekedett. Weber vagy Peter Berger szerint a vallás az az eszköz, amelynek segítségével az ember a történelem egésze során létezése értelmét próbálta (próbálja) megkonstruálni.

Ilyen értelemben a vallás nemcsak spirituális kérdés, hanem a széles értelemben vett kultúra dimenziójából is meg lehet közelíteni. Clifford Geertz kultúrán „szimbólumokban megtestesülő jelentések történetileg átadott mintázatát, szimbolikus formában kifejezett örökölt elképzelések rendszerét érti”.

A vallás tehát – mint a kultúra része – szakrális szimbólumokat közvetít, melyek feladata „szintézisbe olvasztani valamely nép ethosát (életének tónusát, karakterét és minőségét, erkölcsi és esztétikai stílusát és beállítottságát), valamint világszemléletét (a világ dolgai mibenlétéről alkotott képét, a rendről való legátfogóbb elképzelését)”.⁵

A vallás tehát a dolgok megértésére és a létezés elviselésére, a rend kialakítására és értelmezésére irányul. Értelmi aspektusában a vallás végső fokon megmagyarázhatónak állítja be a tapasztalatot, emocionális, érzelmi arcúlatá elviselhetőnek állítja be a létezést azáltal, hogy racionalizálja, és elfogadhatóvá teszi az elmúlást, értelmet biztosít számára.

Ezzel összefüggésben fontos megjegyeznünk, hogy a haláltól nem is annyira azért fél az ember, mert ismeretlen, hanem mert fennáll annak a veszélye, hogy az egyén életét még annak megélése közben értelmetlenné teszi. Amennyiben tudjuk, hogy miért élünk és miért halunk meg, az nem csupán intellektuálisan okoz megelégedettséget, de azt a potenciális belső nyugtalanságot is enyhíti, amely abból a felismerésből származhat, hogy egyéni létezésünk netán értelem és cél nélkül való.

Amikor a vallás a létnek értelmet kölcsönöz, nem egyszerűen az egyén egzisztenciális kérdéseire keres válaszokat, hanem fontos társadalmi szerepet is betölt. Indokolja cselekedeteinket, igazolást ad gyakorlatainkra, szokásainkra, tapasztalatainkra, társadalmunk rendjére és szabályaira. Ilyen összefüggésben a vallásnak fontos legitimációs, identifikációs funkciója van a társadalomban.

A vallás szociológiai értelmezései éppen a társadalmi rend fenntartásában betöltött funkcióit hangsúlyozzák. Mindebből az következik, hogy a vallás egyéni dimenziója mellett beszélhetünk a társadalmi dimenziójáról is. Mi több, a vallás lényegét tekintve alapvetően társadalmi, nem pedig tisztán egyéni tevékenység. A vallásos meggyőződéseket a közösségek alakítják ki, az élet legváltozatosabb területeire magatartásnormákat, mintákat nyújt, vagyis a vallásos jelenség elsőrendű hordozója maga a társadalom.

A vallás mindenkor értelmezi és válaszokat próbál nyújtani az élet értelmetlen vagy értelmetlen voltára, mely gyakran összefügg a jó és a rossz, az öröm és a szenvedés, az igazság és az igazságtalanság, a társadalmi előnyök és hátrányok jelenségeivel, kérdéseivel, s így elkerülhetetlenül a válaszok a társadalmi rend aspektusait határozzák meg és tükrözik.

Azon próbálkozások vagy éppen kimutatható tendenciák tehát, amelyek a vallást kizárólag a magánszférában kívánják látni és láttatni, nem ismerik fel e jelenség rendkívüli társadalmi szerepét.

Kétségtelen, hogy a vallás az identitásunkat, értékeinket, céljainkat érintő, legfontosabb, legalapvetőbb egzisztenciális kérdésekre keresi a válaszokat.

Ugyanakkor gyanítható, hogy a modern ipari, illetve posztmodern fogyasztói társadalomban egyfelől a tradicionális vallás üzenete intellektuálisan az objektív megismerés (megismerhetőség szintjén) elfogadhatatlan és nem kellőképpen hiteles, másfelől a legtöbb ember figyelmét a viszonylag

gondtalan modern élet kényelme elvonja az alapvető létkérdésekről, az értelmet és célt kereső létkérdésekről, de hivatlan vendégként előbb-utóbb megjelennek az emberek életében.

Más összefüggésben megállapítható, hogy a modern társadalmakban számos gondolkodó, már a 19. századtól kezdve a vallás elhalását jövendőlte, és arra számítottak, hogy amikor a modern majd posztmodern világban a tudomány uralja a gondolkodást, a vallás fokozatosan visszaszorul. Mások, akik funkcionalista szemlélettel tekintenek a vallásra, úgy gondolják, hogy a vallás jól ismert és tradicionális formái eltűnnek majd, s azok helyébe valami más lép, ami nem természetfölötti, nem transzcendentális alapú. A későbbi, mai kutatók nagy része már elveti ezeket az elképzeléseket, s úgy véli, hogy a vallás ugyanannyira része a modern társadalomnak, mint bármely korábbi társadalomnak, noha gyakran elismeri, hogy konkrét formái valóban változást mutatnak. Elegendő, ha csupán néhány, a felszínen mutatkozó, de nyilván sokkal mélyebb, összetettebb folyamatokat sejtető jelenségre utalunk. Így például megemlíthetjük a pápai állam és intézmény, a katolikus egyház megújulását, világpolitikai szerepvállalását, erőteljes társadalmi hatását, kommunikációs forradalmát, az iszlám fundamentalizmus térhódítását és radikalizálódását, a keresztény Európa alkotmányjogi vitáját, vagy egyszerűen az elidegenedett egyének és az ilyen módon atomizált (részeire hullott) társadalom útkereséseit, menekülését a vallás világába.

Mindezek pedig, akár a vallásos jelenség egyéni, emberjogi, alapjogi dimenzióját, akár társadalmi identifikációs és legitimációs funkcióját, valamint kulturális szerepét és értékét tekintjük, szükségessé teszik az átfogó, nem túlzottan részletező (kerettörvény jellegű), elvi jelentőségű korszerű jogi szabályozást.

A kereszténység megközelítésében a vallás sajátos fogalommagyarázattal gazdagodik, amennyiben a hit a kultikus, kulturális és társadalmi formában kifejezett válasz a transzcendens, isteni valóságra. A hit Isten vállalása, e meggyőződés megvallása, értékek és magatartások kifejezése. Ilyen értelemben a hit az ember életének legszemélyesebb kérdése, az ember személyiségének és Isten valóságának viszonya.

Az egyház, a hit értelmezése szerint, Krisztus teste, ugyanakkor egy más értelmezés szerint közösség, melynek keretében Isten elérhető közelségbe kerül bárki számára. Következésképpen a keresztény vallás a hit és egyház szerves egysége, és az első olyan vallás, amely lehetővé teszi az Isten felé való közeledést mindenki számára.⁶

A vallás ezen sokrétű identifikációs, legitimációs funkciói és társadalmi, kulturális szerepe teszi érthetővé és indokoltá a jogi szabályozás szükségességét.

3. Keresztény Európa – integráló vagy dezintegráló gondolat

A vallásszabadság és az egyházak jogállásának szabályozása sajátos kulturális közegben zajlik, amely meghatározza a szabályozás tartalmát. Ez a közeg egyfelől, szélesebb kontextusban a zsidó-keresztény hagyomány és kultúra által determinált európai térség, szűkebb, konkrétabb vonatkozásban az előzőn belül egy olyan kulturális közeg, melyre az ortodox dominancia, ennek sajátos világszemlélete, valamint a különböző egyházszakadások markáns hatása jellemző.

A keresztény Európa fogalma heves viták kereszttűzében van, mely összefügg úgy a vallás elhalását jövendőző már említett felfogásokkal, a szekularizáció jelenségével és megnyilvánulásaival, de úgyszintén az európai integrációs folyamatokkal, a változó demográfiai helyzettel, valamint az egyházak erőteljesen változó társadalmi szerepvállalásával.

A vallás – különösen társadalmi, kulturális funkcióinál fogva – továbbra is, a modern társadalom racionalizmusa és tudományos-technikai alapja ellenére sem veszíti el egyfelől társadalmi szerepét, másrészt transzcendens jellegét. Ugyanakkor megfigyelhetjük a szekularizáció jelenségét, a társadalom elvilágiasodását is, amely azonban egy rendkívül összetett és ellentmondásos folyamat.⁷ A szekularizáció azonban mindig vallásfelfogásunk függvénye, hiszen nem véletlen, hogy vannak, akik tagadják a folyamatot, mások pedig a modern felvilágosult társadalom ismérveként dicsérik. A folyamatos szekularizáció értelmileg (pontosabban tudományosan) koherensnek tűnő, érzelmileg időlegesen elfogadható valóságképet teremteni képes jelenség vagy éppen mítosz. Ugyanakkor a szekularizáció, mint folyamat, illetve állapot, sokkal inkább vallásos, mint tudományos alapú elméletből vezethető le.

Tény, hogy a vallás háttérbe szorulhat az egyéni tudat és világszemlélet, a társadalmi emlékezet és gyakorlat szintjén, illetve az állam lehet agresszíven vallás- és egyházellenes, ateista (ami ugyancsak világnézeti elkötelezettséget jelent), vagy jó esetben ideológiailag semleges, az egyházakat magukra hagyó vagy azokat támogató. Ugyanakkor a vallás, mint a kultúra, a történelmi emlékezet, a társadalmi szokásrend szerves része, mindig jelen van, akár latens, akár evidens megnyilvánulási formákban.

A szekularizáció abban az értelemben, mindenképpen feltétel nélkül elfogadható, és szükséges, hogy a modern társadalomban a politikai hatalom és ennek intézményrendszere, eredete, struktúrája és működése nem lehet szakrális jellegű vagy tartalmú. Természetesen a világot magyarázó, értelmező felfogásunk a tudomány eredményeire alapozik, ugyanakkor az erkölcs, a kultúra, az egyéni élet értelmének alapja sok esetben a vallásban keresendő.

Kétségtelen, hogy a vallások politikai és társadalmi funkciója a modernizáció hatására lényegesen megváltozott. A modernitást megelőző korszakokban a vallás volt az uralkodó világmagyarázat, hiszen a vallás szolgáltatta a tudást, az erkölcsöt, csakúgy, mint az uralkodó és az uralkodás formájának a legitimációját. Jelenleg azonban a tudomány szolgáltatja a világmagyarázatot, a tudást a világról, miközben nem avatkozik be az erkölcsbe és a politikába. A vallás és tudomány sajátos szerepcseréjének lehetünk tanúi. Amikor a vallás volt a világmagyarázat és a politikai hatalom kizárólagos forrása, a tudomány elszigetelt, magába forduló, gyakran fenyegetett szellemi hatalomként létezett. Midőn a tudomány nyújtja a tudást, a politikai hatalomnak pedig világi eredete és magyarázata van, a vallás – szerepkeresésén túlmenően is – autentikus szellemi, kulturális, erkölcsi hatalomként (tényezőként) létezik.

A szekularizáció igazi, valós „vívmánya”, eredménye, hogy a vallás lemond a politikai hatalom befolyásolásáról, a politikai beavatkozásról – mely káros lenne úgy a politikának, mint a vallásnak –, de szellemi hatalomként a társadalom meghatározó ereje, egyházi intézményrendszere révén hatékony érdekérvényesítő képességgel rendelkezik.

Megjegyzendő, hogy a modern állam bizonyos értelemben éppen az egyháztól való megkülönböztetés által jött létre, mint a szekularizáció kezdeti lépése, a felvilágosodás történelmi, ideológiai, politikai folyamataihoz kapcsolódva. Ugyanakkor még ez esetben is az állam identitásának eredetig visszanyúló önazonosságának meghatározó eleme a vallási elem.⁸

Az európai integráció átfogó folyamatában különös jelentőségű volt az alkotmányozás, amely sokkal konkrétabb kontúrokat biztosított volna – amennyiben a tagállamok elfogadják – az Európai Unió számára. Talán az sem véletlen, hogy az alkotmányozás folyamatában az egyik legvitatottabb kérdés a keresztény értékű Európa meghatározása. Az ellenzők kétségtelen demográfiai tényekre hivatkoznak, és a senki által kétségbe nem vont európai szellemi, ideológiai vallási pluralizmusra, illetve arra az általuk lehetségesnek vélt veszélyre, hogy ez valamely kirekesztéshez, kulturális, felekezeti érzékenységek sérelméhez vezetne. Ugyanakkor elvonatkoztatnak egy nem kevésbé fontos tényről, hogy Európa a kereszténység nélkül nem lehetne az, ami a kereszténység által identifikálható leginkább. És ez nemcsak a múlt, a hagyományokra vonatkozik, hanem talán a jövőre nézve is, ahogyan ezt Malroux híres mondása jelzi: „A 21. század keresztény lesz, vagy nem lesz semmilyen.”

Megítélésem szerint a kereszténység az a közös szellemi nevező, amely meghatározza az európai kultúrát, de az egységes Európa gondolatát is.

Európa, a vallásos jelenség szempontjából sajátos és eredeti, a többi kontinenshez nem hasonlítható térség, amennyiben teljes egészében kereszt-

tény, illetve egy tudatosan vállalt erkölcsi, ideológiai és jelentős mértékben politikai döntés eredményeképpen kereszténnyé lett.⁹ Jelenleg Európa keresztény népek közössége, ami akkor is igaz, ha ez a keresztény Európa az egyházszakadások mentén fejlődött, napjainkban a keresztény felekezetek pluralizmusa jellemzi, valamint e térségben, viszonylag nagy létszámú nem keresztény közösség is él.

A vallásos jelenség sajátos paradoxona, hogy a felekezetek egymáshoz való viszonyulását az inkompatibilitás jellemzi, hiszen mindegyik felekezet a saját hit-dogmatika igazságát tekinti abszolútnak. Következésképpen a különböző felekezetekben megnyilatkozó vallások közös etikai normája kell (kellene), hogy legyen a tolerancia.¹⁰

Ilyen értelemben is a keresztény Európa „gazdag” hagyományokkal rendelkezik, olyan tapasztalatokkal, melyek gyakran az intolerancia által jellemezhetők. Kétségtelen, hogy a vallásos meggyőződés és identitás egyaránt lehet integrációs és dezintegrációs tényező. Európa történelme pedig igencsak szinuszoid alakzatot mutat e vonatkozásban, akár ha az egymást követő korszakokat vagy egy adott korszakon belüli változásokat, illetve egyidejű jelenségeket nézzük

Romániában egyidejűleg van jelen a keleti és a nyugati keresztény egyház aktualizált feszültsége és konfrontációja, az erdélyi felekezeti tolerancia történelmi emléke az egyházak, és különösen a nem ortodox egyházak elnyomása, háttérbe szorításának szándéka, az a jelenlegi igény, hogy új alapokra kell helyezni az állam és az egyház, valamint az egyházak egymás közötti viszonyát, valamint megfelelni a 21. század kihívásainak, a korszerűsödés követelményének.

E sokdimenziós feltételrendszerhez kell igazítani tehát a szabályozást.

4. A szabályozás alkotmányjogi kerete

A vallásos jelenség a román alkotmányban a lelkiismereti szabadság fogalma alatt került alaptörvényi szabályozásra.¹¹ A lelkiismereti szabadság alkotmányos alapjog, melynek része a vallásszabadság és a felekezeti szabadság, az egyházak autonómiája.

A jogelmélet számára jelenleg is vitatott a lelkiismereti szabadság és a vallásszabadság viszonya, vagyis az, hogy melyik része a másiknak. Az alkotmány előírásait elemezve azt állapíthatjuk meg, hogy a vallásszabadság a lelkiismereti szabadság része, hiszen az alaptörvény 29 (1) cikkelye kimondja, hogy a lelkiismereti szabadság komponensei a gondolat, a vélemény szabadsága, valamint a vallásos meggyőződés szabadsága.

A szabályozásból kiderül, hogy a lelkiismereti szabadság abszolút alapjog, amely semmilyen formában nem korlátozható, senki nem kényszeríthető valamely vélemény elfogadására, illetve valamely meggyőződéshez történő csatlakozásra.

Az alapjogi szabályozáson túl, ugyancsak a 29. cikkely rögzíti a felekezetek jogállásának kereteit, amikor elismeri a felekezetek szervezési, intézményi, működési szabadságát és autonómiáját. Fontos kiegészítése ezeknek a rendelkezéseknek az az ugyancsak alkotmányos előírás,¹² mely szerint a felekezeti oktatás önálló forma az állami és a magánoktatás mellett.

Mindezek az alkotmányos rendelkezések lehetővé tették egy megfelelő törvényi szabályozást, de ez nem történt meg, elsősorban vagy azért, mert a kormányzat nem tulajdonított jelentőséget a kérdésnek, vagy azért, mert a törvénytervezetet nem a kellő körültekintéssel és e kérdéshez elengedhetetlen empátiával kezelte. Így lehetséges, hogy a felekezetek jogállását jelenleg is az 1948/177-es számú törvényerejű rendelet szabályozza.¹³ Ezen a helyzeten kíván változtatni az a törvénykezdeményezés, melyet a kormány 2005-ben nyújtott be a törvényhozásba, és melynek kétségtelen érdeme, hogy túl a szabályozás normatív tartalmán (a vallás alapjogi és jogállási megközelítése), két felekezet kivételével (görög katolikus és Jehova tanúi egyházak), valamennyi egyház egyetért és támogat. Ez természetesen távolról sem jelenti, hogy a tervezet tökéletes lenne, vagy hogy mind a 16 támogató egyház maradéktalanul elégedett lenne. Nem erről van szó, hanem olyan kompromisszumos változatot sikerült kialakítani, amely elfogadhatóvá teszi az egyházak túlnyomó többsége számára. A törvényhozás feladata természetesen, hogy tovább javítsa a kezdeményezést, részint abban az irányban, hogy a görög katolikus és a Jehova tanúi is egyetértsenek vele, másrészt, hogy általában valamennyi egyház és híveik szempontjából javuljon a tervezet normatív tartalma.

5. „A vallásszabadságról és a felekezetek jogállásáról” szóló törvénytervezet szabályozásának alapelvei

A törvénykezdeményezés szerkezetét tekintve négy fejezetből áll, ezen belül különböző alfejezetekből a következő formában: az első fejezet, mely általános rendelkezések keretében megfogalmazott alapelveket, fogalmakat, meghatározásokat tartalmaz; a második fejezet a felekezetekről szól, ezen belül pedig öt alfejezetre oszlik, úgymint az állam és az egyház viszonya, a felekezeti státus megszerzése, személyzet, vagyon és felekezeti oktatás; a harmadik fejezet az egyházi egyesületek szervezeti kereteit és feltételeit szabályozza; a negyedik pedig az átmeneti és záró rendelkezéseket.

E felsorolásból is kitűnik, hogy alapvetően két nagy kérdéssel foglalkozik, nevezetesen a már említett lelkiismereti szabadsággal és ezen belül a vallásszabadsággal, valamint a felekezetek jogállásával, ugyanakkor mindkét esetben túllépi ezek kereteit.

Az első esetben a meghatározásokból kiderül, hogy a vallásszabadság fogalmát a lelkiismereti szabadság részeként értelmezi, ami kiterjed a gondolat- és vélemény szabadságra. Másrészt az egyházak jogállása vonatkozásában is túllépi ennek kereteit, hiszen a felekezeti oktatás vagy az egyházi egyesületek nem feltétlenül tartoznak a szigorúan jogi értelemben vett jogállás fogalmába. Mindez azonban nem érinti hátrányosan a tervezetet, hanem éppen ez által válik a szabályozás nem túlzottá, hanem megfelelő mértékűvé és arányúvá.

Következésképpen megállapíthatjuk, hogy a tervezet szerint az állam a gondolati, a lelkiismereti és a vallásszabadságot a Románia területén élő személy alapvető jogának tekinti. Ez azt jelenti, hogy alkotmányosan szavatolt alapjogként biztosítja, és a rendelkezés személyi hatálya nemcsak a román állampolgárookra, hanem az ország területén élő személyekre, azaz az idegen állampolgárságú vagy állampolgárság nélküli személyekre is kiterjed.

A vallásszabadság alapjogának konkrét érvényesítése, gyakorlása rámutat arra, hogy egyszerre individuális és kollektív jog, hiszen miközben az egyén legbensőbb meggyőződésének biztosításáról, megvallásának egyéni jogáról szól, kétségtelen, hogy a vallásszabadságnak közösségben is meg kell nyilvánulnia, és a szabad vallásgyakorlat a közösség elidegeníthetetlen jogát jelenti.

A törvénykezdeményezés sarkalatos rendelkezése, hogy elismeri: Romániában nincsen államvallás, az állam felekezetiileg és világnézetiileg semleges. Ez egyrészt jelzi a szekularizáció pozitív és szükséges folyamatát, melynek értelmében az állam, az állami hatalom világi jellegű, az állam és egyház különvált, de esetünkben a kialakult gyakorlat és a tervezet előírásai szerint is nem a radikális elválasztás, hanem az együttműködő elválasztás modelljét követi.

Az állam elismeri az egyházak spirituális, oktatási-nevelési, szociális, karitatív és kulturális szerepét a társadalomban egy szervezeti és funkcionális személyi elvű autonómia keretében.

Az egyházak tehát, a felekezeti autonómia keretében, saját statútumuk, kánonjuk alapján működnek. A felekezeti autonómia alkotmányos státusa, ennek biztosítása a gyakorlatban azt jelenti, hogy az egyházak belső szervezeti életüket maguk, önállóan, állami beavatkozástól mentesen alakítják ki. A hitbeli, vallásos meggyőződést az állam, illetve annak semmilyen hatósága nem cenzúrázhatja, nem ellenőrizheti.

Az állam csupán egy általános törvényes keretet szabhat meg az egyházak jogállásáról, melynek fő eleme az autonómia gyakorlásának biztosítása, korlátként pedig a közerkölcs, közrend és közbiztonság jogi követelményei, az ezekhez való igazodás, az ezeknek való megfelelés szükségessége jelenik meg.

Ugyanennek a viszonnak a másik oldalán megjelenik az állam azon kötelezettsége, hogy különböző formákban támogatja az egyházak tevékenységeit.

A támogatási rendszer jogi alapját elsősorban az képezi, hogy a tervezet a felekezeteket – túl spirituális, kulturális szerepükön – közhasznú jogi személyeknek tekinti. Ezáltal olyan jogalanyokká válnak, melyek jogosultak költségvetési és egyéb jellegű állami támogatásra.

A tervezet leginkább vitatott része az a feltételrendszer, amelynek teljesítése esetén a vallásos egyesületek felekezetekké válhatnak.

A bírálók egy része (civil szervezetek, emberjogi szervezetek) túl szigorúaknak vélik ezeket a feltételeket, és lényegében az egyszerű magánjogi civil szervezetekkel azonos bejegyzési feltételeket látnák szívesen.

A bírálók másik része (elsősorban a történelmi egyházak) megfelelőeknek vagy enyhéknek találják ezeket a feltételeket, hiszen az új felekezetek megjelenése saját pozícióikat gyengíti. Véleményem szerint a törvénytervezet által előírt feltételek kompromisszumosak, és valamelyest lehetne enyhíteni rajtuk, úgymint rövidebb határidő a bejegyzéshez vagy a hívek kisebb létszáma.

A romániai társadalom és benne a magyar társadalom is konzervatív a vallásszabadság szempontjából, emellett az egyházaknak rendkívül erős nemzeti, közösségi identifikációs szerepe volt és van jelenleg is, olyan értékeket képviselnek, amelyekre ezeknek, a társadalmaknak elengedhetetlenül szükségük van. Ugyanakkor azt sem lehet elfogadni, hogy a felekezetalapítás jogát az állam megvonja, illetve olyan feltételek közé szorítsa, amelyek ellehetetlenítenék azt. Ez ugyanis a vallásszabadságot, a vallás szabad gyakorlásának alkotmányos jogát sértené.

Hasonlóképpen joggal kifogásolt, hogy az állam nem diszkrecionális joga az egyházi oktatás finanszírozása, hanem alapvető kötelessége, hiszen ezáltal az egyház az állam válláról vesz le bizonyos terheket, aminek pénzügyi támogatása az állam értelemszerű feladata.

Mindezekhez azonban szükséges a törvényhozó empatikus mérlegelése és a konkrét helyzethez alkalmazható megoldások becikkelyezése.

A vallások, a felekezetek, az egyházak nem veszítették el multifunkcionális szerepüket a 21. században sem, bár helyzetük, viszonyuk saját belső váltoságukhoz és a társadalomhoz, híveik közösségéhez lényegesen módosult.

Ezeket a változásokat meg kell érteniük az egyházaknak, de az államnak és a társadalomnak is annak érdekében, hogy közös erőfeszítéssel megfelelő jogi, törvényi háttér szülessen, mely csupán egy külső, de elengedhetetlen feltétel és keret az egyházak további működésének, a vallás szabad gyakorlásának, a vallás társadalmi, kulturális hitéleti szerepének, rendeltetésének betöltéséhez.

Jegyzetek

- ¹ Az állami egyházjog a joganyag azon része, mely az egyházaknak és a vallási közösségeknek az államhoz, egymáshoz és az egyes személyekhez fűződő viszonyát tárgyalja. Az állami egyházjog nem jogág, hanem a jogágak széles körének sajátos szempontú metszete, határait pedig igen nehéz megvonni, hiszen idetartoznak a legkülönbébb jogágakban elhelyezkedő normák, melyek összességükben adják a vallásszabadság érvényesülésének feltételrendszerét. Ilyenformán az állami egyházjog a jogágak hagyományos felosztásában az alkotmányjoghoz áll a legközelebb, hiszen egy alapjog, a vallásszabadság emberi jogának feltételrendszerét mutatja be. Bővebben Schanda Balázs: *Magyar állami egyházjog*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2000, 3. sk..
- ² Constantinescu, Mihai – Iorgovan, Antonie – Muraru, Ioan – Tănăsescu, Elena Simina: *Constituția României revizuită, comentarii și explicații*. Editura All Beck, București, 2004, 57.
- ³ Bővebben Hamilton, Malcolm B.: *Vallás, ember, társadalom. Elméleti és összehasonlító vallásszociológia*. AduPrint, Budapest, 1998, 264.
- ⁴ Részletesen Weber, Max: *Vallásszociológia*. In uő: *Gazdaság és társadalom*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1967.
- ⁵ Hamilton: i. m. 192–196.
- ⁶ Törzsök Erika: A vallások szerepe Magyarország európai integrációjában. In *A vallások és az európai integráció II*. Pax Romana Könyvek, Budapest, 2000, 48.
- ⁷ A szekularizáció kifejezését számos és rendkívül különböző formákban használják, melyek összegzése nyomán hat különböző jelentését lehet megkülönböztetni: 1. a vallás olyan elhalványulására utal, melynek során a korábban szokásos vallásos szimbólumok, doktrínák, valamint intézmények presztizsüket és jelentőségüket veszítik, s a folyamat ilyen módon egy vallás nélküli társadalomba torkollik; 2. eszerint az evilági életnek nagyobb figyelmet biztosít, azaz a természetfölöttitől a mindennapi élet problémái felé kell fordulni; 3. a

társadalom leválik a vallásról, azaz a vallás visszavonul saját szférájába, magánéleti kérdéssé válik, és teljességgel benső jelleget ölt; 4. a vallás olyan átváltozáson megy keresztül, amelyben a vallásos elképzelések és intézmények nem vallási formát öltenek (antropologizált vallás); 5. a világ deszakralizációja történik meg: ahogyan az ember és a világ egyre inkább racionális-oksági magyarázatok és az emberi tevékenység tárgyává válik, ahol a természetfölöttinek immár nincs szerepe, a világ pedig elveszíti szakrális jellegét; 6. végül a szekularizáció jelentheti a társadalomnak a szakrálistól a szekuláris felé haladását, azt, hogy megszűnik a tradicionális értékekhez és gyakorlatokhoz való bármiféle kötődés, az ember elfogadja a változásokat, és valamennyi döntését és tettét racionalizmus és pragmatizmus vezérli.

⁸ Említhetjük ilyen vonatkozásban Magyarország, Lengyelország, Franciaország, Spanyolország stb. példáját. Bővebben, Schanda Balázs: i. m. 3.

⁹ Bővebben Rémond, René: *Religie și societate în Europa. Secularizarea în secolele al XIX-lea și XX, 1780–2000*. Editura Polirom, Iași, 2003, 25–31.

¹⁰ Heller Ágnes: *Kérdés, mi volna a társadalmi integrációt is segíteni kész keresztény és zsidó teológia?* Pax Romana Könyvek, Budapest, 2000, 112.

¹¹ Az Alkotmány 29-es cikkelye szabályozza. Románia 1991-es Alkotmánya módosult 2003-ban az Alkotmány felülvizsgálatáról szóló 429/2003-as törvény által, mely megjelent a Hivatalos Közlöny (Monitorul Oficial) 2003/758-as, október 29-i számában.

¹² 32 (5) cikkely.

¹³ Monitorul Oficial 178/4 august 1948.